

ЛЕВКІВСЬКА В. М.,

аспірантка кафедри економічного права
та економічного судочинства

*(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка),*

юрист 1-ї категорії

*(Центр європейських студій
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)*

УДК 342.336.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.25>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано міжнародний досвід правового регулювання економічної безпеки та оцінено можливості його впровадження в Україні для зміцнення національних механізмів захисту економічних інтересів у контексті глобальних викликів. Розглянуто різні моделі забезпечення економічної безпеки, зокрема американську, японську та китайську, а також особливості впровадження подібних механізмів у країнах, що розвиваються.

З'ясовано, що українська модель економічної безпеки має включати комплексний підхід до захисту внутрішніх і зовнішніх економічних інтересів. Охарактеризовано національні загрози економічній безпеці, такі як високий рівень тіньової економіки, інфляція, зростання дефіциту державного бюджету та зниження інвестиційної привабливості.

Обґрунтовано важливість адаптації міжнародного досвіду до українських реалій, що передбачає зміни в законодавстві та політичні реформи для створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки. Визначено ключові напрямки таких змін, включно із реформуванням податкової системи, зміцненням контролю за валютними операціями та підвищенням рівня захисту внутрішнього ринку.

Зокрема, важливою є імплементація норм і стандартів ЄС щодо економічної безпеки в українське законодавство, що передбачає підвищення ефективності механізмів державного регулювання економіки, удосконалення моніторингу і контролю фінансових потоків, а також забезпечення прозорості діяльності бізнесу. Втілення цих кроків сприятиме зниженню рівня корупції, підвищенню довіри іноземних інвесторів та створенню сприятливих умов для стабільного економічного розвитку. Також це дозволить Україні ефективніше інтегруватися в міжнародні економічні відносини, використовувати глобальні ринкові можливості та зміцнити свої позиції на міжнародній арені в умовах глобалізації.

Доведено, що розробка нової стратегії економічної безпеки повинна базуватися на міжнародних стандартах та орієнтуватися на інтеграцію з європейськими структурами. Сформовані висновки акцентують на необхідності впровадження комплексних заходів, що включають поліпшення інвестиційного клімату, розвиток інфраструктури та посилення правового захисту економічних інтересів.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, національна економічна безпека, міжнародна система, інтеграція, модель.



Levkivska V. M. Legal regulation of economic security: international experience and possibilities of its implementation in Ukraine

The article analyzes the international experience of legal regulation of economic security and assesses the possibilities of its implementation in Ukraine to strengthen national mechanisms for protecting economic interests in the context of global challenges. Various models of ensuring economic security, in particular the American, Japanese and Chinese, are considered, as well as the features of implementing such mechanisms in developing countries.

It is found that the Ukrainian model of economic security should include a comprehensive approach to protecting domestic and external economic interests. National threats to economic security are characterized, such as a high level of the shadow economy, inflation, an increase in the state budget deficit and a decrease in investment attractiveness.

The importance of adapting international experience to Ukrainian realities is substantiated, which involves changes in legislation and political reforms to create an effective system for ensuring economic security. The key areas of such changes are identified, including reforming the tax system, strengthening control over currency transactions, and increasing the level of protection of the internal market.

In particular, the implementation of EU norms and standards on economic security into Ukrainian legislation is important, which involves increasing the efficiency of state regulation mechanisms of the economy, improving monitoring and control of financial flows, and ensuring transparency of business activities. The implementation of these steps will contribute to reducing the level of corruption, increasing the trust of foreign investors, and creating favorable conditions for stable economic development. This will also allow Ukraine to more effectively integrate into international economic relations, use global market opportunities, and strengthen its positions in the international arena in the context of globalization.

It is proven that the development of a new economic security strategy should be based on international standards and focus on integration with European structures. The conclusions drawn emphasize the need to implement comprehensive measures, including improving the investment climate, developing infrastructure, and strengthening the legal protection of economic interests.

Key words: *economic security, national security, national economic security, international system, integration, model.*

Вступ. У контексті сучасних ринкових трансформацій та глобалізаційних процесів, правове регулювання економічної безпеки виступає як основний пріоритет для багатьох держав. Забезпечення економічної безпеки є не лише відповіддю на зовнішні та внутрішні загрози, але й важливим елементом стабілізації національної економіки в умовах політичної нестабільності.

Для України, країни, що переживає інтенсивні реформи та інтеграційні процеси, питання адаптації міжнародного досвіду в правовому регулюванні економічної безпеки набуває особливої актуальності. Урахування інтернаціональних стандартів та кращих практик може сприяти формуванню комплексних та ефективних механізмів захисту національних інтересів. Відповідно, глибоке та системне дослідження цих питань є ключовим для розробки адекватних законодавчих ініціатив.

Значна увага вчених, таких як О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. В. Джунь та інші, вже приділяється аналізу загальних правових засад забезпечення економічної безпеки. Проте, попри велику кількість наукових робіт з цієї тематики, існує недостатність комплексних досліджень, що спеціалізуються на механізмах правового забезпечення економічної безпеки в Україні. Тому потреба у дослідженні міжнародного досвіду та його потенційного



впровадження в національну систему є вкрай важливою і потребує подальшого розширення наукової бази та експертизи.

Постановка завдань. Аналіз міжнародного досвіду правового регулювання економічної безпеки та оцінці можливостей його впровадження в Україні для зміцнення національних механізмів захисту економічних інтересів у контексті глобальних викликів і загроз.

Результати дослідження. Економічна безпека сприяє становленню надійної держави, оснащеної всіма необхідними засобами для захисту національно-державних інтересів в економічній сфері [6, с. 331].

Слід зазначити, що національна економічна безпека включає всі види безпеки в різних галузях економіки, таких як макроекономіка, фінанси, зовнішня економіка, наука і технології, інвестиції, енергетика, населення, суспільство, виробництво, продовольча безпека.

Отже, основними загрозами економічній безпеці України на даному етапі є: високий рівень тіньової економіки, інфляція та зростання дефіциту бюджету, зростання рівня безробіття, зниження загального нагромадження основного капіталу, високий рівень державного боргу, неконтрольований процес імміграції, несприятливий інвестиційний клімат, політична нестабільність тощо. Крім того, політика економічної безпеки формується на основі певних принципів, які створюють політико-правову основу для оцінки зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

Я. Базилук вважає, що економічна безпека – це низка умов для підтримки країнами своїх економічних інтересів; задоволення довгострокових потреб суспільства і країни; сприяння економічним інноваціям і реформам для забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояння зовнішнім економічним загрозам і використання конкурентних переваг країни в міжнародному поділі праці [2, с. 14].

В. Бутенко розглядає економічну безпеку країни як найважливішу якісну характеристику економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життя населення та стабільно забезпечувати ресурсами розвиток національної економіки [1, с. 27]. Здійснюючи порівняння законодавства України про економічну безпеку із законодавством Німеччини, Франції, Великої Британії, Московець В. І. зазначає, що економічну безпеку країн-членів ЄС можна розділити на такі частини: промислова безпека, безпека населення, енергетична безпека, зовнішньоекономічна безпека, інвестиційна безпека, макроекономічна безпека, продовольча безпека, соціальна безпека та фінансова безпека [4, с. 56].

Беручи до уваги концепцію та структуру економічної безпеки, можна говорити про стратегію розвитку та вдосконалення економічної безпеки України та співвіднесення цієї стратегії зі стандартами розвитку країн ЄС. Порівнюючи трактування поняття «економічна безпека» в Україні та окремих країнах Європейського Союзу, можна сказати, що економічна безпека загалом розглядається як складова національної безпеки, спрямована на усунення та запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам з метою забезпечення належного рівня життя населення при створенні взаємодії органів державної влади та суб'єктів приватного бізнесу.

На основі вищезазначеного, вважаємо, що необхідно розглянути моделі та системи забезпечення національної економічної безпеки, які застосовуються в іноземних країнах світу. Пропонуємо наступні моделі забезпечення національної економічної безпеки, які застосовуються в іноземних країнах світу:

японська – модель спрямована на забезпечення внутрішньої соціальної безпеки;

американська – модель орієнтована на поєднання внутрішньої та зовнішньої безпеки, яка слугує взірцем для більшості держав;

китайська модель, є концентрованим виразом систем безпеки держав, що здійснюють будівництво соціалістичного суспільного ладу;

моделі, властиві державам, які тільки здобули незалежність, а також здійснюють активну переорієнтацію свого розвитку.

У просторі Європейського Союзу економічна безпека розглядається та пов'язана зі статусом ЄС у світовій економічній системі. Для досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації Європейський Союз визначив важливість євроінтеграції.



Кінцевою метою ЄС є забезпечення економічної безпеки ЄС і формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя в усіх країнах-учасниках. Рекомендуємо враховувати особливості країн світу в процесі забезпечення економічної безпеки – аналізовані країни світу приймають нормативно-правові акти, міжнародні договори та законодавчу базу в процесі державного регулювання власної економічної безпеки. Усі країни світу по-своєму здійснюють національне регулювання у сфері економічної безпеки.

Деякі країни не мають законодавчої бази для забезпечення економічної безпеки (Німеччина, Велика Франція, Італія, Британія, Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Латвія, Словаччина, Литва, Естонія), а інші мають правову базу і відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні національної економічної безпеки (Іспанія, Румунія, Білорусь). Слід зазначити, що національні методи нагляду країн світу в основному спрямовані на такі напрямки забезпечення економічної безпеки: зниження вразливості економіки від зовнішніх негативних проявів; розробку належної законодавчої бази; створення необхідних умов для забезпечення конкуренції в сфері економічної безпеки; забезпечення ефективного валютного контролю; стабільність національної грошової одиниці; формування сприятливих умов для господарської діяльності; захист вітчизняного товаровиробника.

Великі країни світу вживають ефективних заходів для мінімізації ризиків у важливих сферах суспільного життя. Реалізація тих чи інших заходів є ефективною, тому що перш ніж щось робити, необхідно знати, яка мета політики уряду. Для впровадження в Україні міжнародного досвіду державного управління для забезпечення національної економічної безпеки необхідно залучити досвід провідних країн світу, визначити основні загрози та запропонувати шляхи їх вирішення.

До основних загроз, що негативно впливають на економічну безпеку України, належать: неефективність державного сектору; суперечливість чинного законодавства та правова нестабільність низки питань економічного розвитку, особливо ринкової трансформації економіки; відсутність ефективного конкурентного середовища; незбалансованість людського потенціалу; дешева робоча сила; країна виставлена як «сировинний придаток»; нецільове використання міжнародної фінансової допомоги.

У рамках Стратегії національної безпеки України ключовим аспектом нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки, яке охоплює ряд заходів: регулювання імпортно-експортної діяльності для захисту національних виробників; боротьба з незаконною економічною діяльністю та запобігання витоку державних ресурсів; зміцнення стійкості економіки проти зовнішніх шоків та диверсифікація зовнішніх економічних зв'язків; правовий захист майнових інтересів юридичних осіб; стабілізація банківської системи та забезпечення прозорості фінансових політик; посилення інституційної спроможності фінансових та правоохоронних органів; створення сприятливих умов для залучення інвестицій, особливо в енергетику та транспорт; зниження рівня олігополій та монополій, стимулювання економічної конкуренції та інновацій; забезпечення захисту інфраструктури в кризових ситуаціях, які загрожують національній безпеці [5].

Для ефективної інтеграції у міжнародну систему економічної безпеки, ключовими напрямками державної діяльності на міжнародному рівні є: адаптація національної економіки до глобалізаційних викликів, розширення зовнішньоекономічних зв'язків через участь у міжнародних економічних інтеграціях, підвищення конкурентоспроможності національного виробництва, оптимізація зовнішньоторговельної діяльності, забезпечення стабільності фінансового стану держави, здійснення ефективного зовнішньоекономічного регулювання та виключення криміналізації зовнішньоекономічних відносин.

Як зазначає Роберт А. Невсон (*Newson, Robert A. (2022)*), серед основних загроз економічній безпеці держав на міжнародному рівні виступають: ізоляція у світовому економічному просторі з наслідками у вигляді дискримінації у торгівлі та втрати суверенітету в ключових економічних політиках; низька конкурентоспроможність національної економіки через знос основних фондів та зниження інноваційної активності; дефіцит зовнішньоторговельного балансу та нераціональна структура імпорту, що призводить до залежності від імпорту;



відсутність ефективних заходів залучення іноземних інвестицій, що сприяє зростанню зовнішнього боргу; слабкий експортний та валютний контроль, який спричиняє витік капіталу; та недостатньо розвинена інфраструктура для підтримки зовнішньоекономічної діяльності [11].

Відповідно міжнародну економічну інтеграцію можна визначити як процес взаємного зближення національних економіко-правових механізмів, господарських систем держав, пов'язаний із поглибленням їх економічної взаємодії, узгодженням міждержавної політики та структурними змінами в економіці на основі міжнародних договорів. Процес інтеграції, як правило, пов'язаний з утворенням нового самостійного об'єднання держав, які набувають міжнародно-правових та економічних переваг.

Розвиток інтеграції найчастіше носить регіональний характер і походить від економічного процесу до політичного. Так, наприклад, у доктрині європейського права називаються три важливі аргументи на користь інтеграції: інтеграція знижує ризик воєнних конфліктів; усунення національних торгових бар'єрів призводить до економічного зростання; в епоху вільної торгівлі лише політична інтеграція може врятувати демократію [12].

Критерій змісту процесу інтеграції дозволяє розрізняти функціональні форми інтеграції: спільні спілки (*Benelux Union*), функціональні та галузеві спілки (*European Atomic Energy Community*, *EAEC (Euratom)*). За критерієм ставлення до зовнішнього світу виділяються союзи закриті (автаркічні), напівзакриті (відкриті лише для країн певного регіону), відкриті для зовнішнього світу. Відповідно до критерію сфери дії розрізняються обмежені за складом союзи (*Союзна держава росії та білорусії*) та союзи, що об'єднують велику кількість сторін (*EU*). Можна також виділити інтеграційні об'єднання різних за рівнем розвитку країн: союзи розвинутих країн (*EU, NAFTA*), союзи країн, що розвиваються (*ASEAN*), союзи країн з перехідною економікою (*СНД*) [9].

Ця класифікація допомагає зорієнтуватися у розстановці соціально-політичних сил і спрогнозувати міжнародно-правову позицію кожної групи країн щодо того чи іншого актуального питання сучасних міжнародних економічних відносин. Проте вона має умовний характер, оскільки цілком можливо, що подальший розвиток нових технологій висуне до числа передових такі країни, на які нині мало хто звертає увагу.

Тим не менш, можна виділити, з певним ступенем схематичності, такі напрямки розвитку економічної безпеки: створення зони вільної торгівлі (усуваються внутрішньорегіональні бар'єри на шляху просування товарів та послуг); утворення митного союзу (вводяться узгоджені зовнішні тарифи для захисту економічних інтересів країн, що об'єдналися); формування єдиного ринку (ліквідуються внутрішньорегіональні бар'єри під час використання виробничих чинників); організація валютного союзу (гармонізуються грошова, податкова та валютна сфери); створення економічного союзу (формуються наднаціональні органи господарської координації з єдиною грошовою системою, загальним центральним банком, уніфікованою податковою та загальною економічною політикою).

Інтеграція держав у міжнародну систему може здійснюватися за трьома моделями: через унікальні міжнародні правові акти, модельне законодавство, або метод прямої уніфікації. Процеси глобалізації та регіоналізму водночас впливають на міждержавну інтеграцію, яка сприяє формуванню поліцентричної міжнародної системи. Глобальні та регіональні інтеграційні утворення ускладнюють міжнародні відносини, спричиняючи переділ ринків та фінансових потоків, що загострює суперництво за економічну безпеку, включаючи боротьбу за ресурси та контроль над транспортними шляхами, а також стимулює конкуренцію розвиткових моделей на основі технологічного та людського потенціалів. Система міжнародної економічної безпеки керується через правові інструменти, але конкуренція між глобальними та регіональними розвитками залишається актуальною, іноді перешкоджаючи інтеграції нових країн у великі блоки, такі як ЄС або СОТ.

Шаптала С. М. виділяє п'ять основних напрямів забезпечення міжнародної економічної безпеки: фінансову глобалізацію, інтенсифікацію світової торгівлі, регіоналізацію економіки, розвиток всесвітніх транснаціональних корпорацій (ТНК) та процеси зближення національних економік (конвергенцію) [7, с. 135].



Розвиток системи забезпечення міжнародної економічної безпеки призводить до таких економічних явищ, як проникність міждержавних кордонів вільного руху фінансових потоків, переміщення товарів, послуг, технологій, робочої сили в, тобто. до поширення правових режимів найбільшого сприяння та національного режиму у згаданих сферах. Держави з ринковою економікою зближуються за рівнем цін на товари, прибутковості підприємств та зарплат, зростає число та розмір злиття компаній усередині держав та на міжнародному рівні.

Відбувається приватно-універсалізація ринкових відносин через утвердження єдиних економічних принципів, звичаїв та правових норм для системи забезпечення міжнародної економічної безпеки, а в результаті – посилення взаємозв'язку та взаємозалежності національних ринків держав. До негативних сторін глобалізації перш за все відноситься те, що головна цінність капіталізму – отримання прибутку призводить до нерівномірності розвитку розвинених країн, що розвиваються, веде до концентрації могутності в одних руках, до експлуатації праці капіталом і розшарування суспільства (збагачення багатих і зuboжіння бідних) і в кінцевому підсумку результаті до глобальної економічної кризи.

Глобалізація інтенсифікується, що ставить під загрозу суверенітет і економічну незалежність держав через обмеження їхнього маневру в економічній сфері, підсилення мобільності капіталу, діяльність транснаціональних корпорацій та розповсюдження Інтернету. І. Бузан вказує на негативні наслідки цих процесів, такі як тиск транснаціональних корпорацій на національні економіки, недооцінка соціальних аспектів, обмеження національного права, руйнування законодавчих інститутів та ослаблення державного суверенітету [8].

Наразі важливими глобальними економічними викликами є: технологічна еволюція, що впливає на структуру економіки; перехід до інноваційної економіки; технологічне відставання деяких країн; гіперконкуренція, яка включає економічну війну та маніпуляції; та геоекономічні конфлікти, спричинені боротьбою за ресурси [3].

Існує проблема нездатності сучасних (глобальних, регіональних, національних) систем забезпечення міжнародної економічної безпеки відповідати суспільним потребам через правові регулятори, які відстають від розвитку економічних відносин, що вимагає розробки нових положень для узгодження існуючих систем із сучасним розвитком, особливо вдосконалення правового захисту глобальних економічних інтересів та підвищення його ефективності. Необхідно створення адекватних правових умов для забезпечення економічної безпеки на міжнародному рівні, які включають розробку концептуальної та методологічної основи для ефективної реакції на нові загрози.

У системі правового регулювання міжнародної економічної безпеки існують дві основні складові: формальна, яка включає ієрархію нормативних правових актів для регулювання економічних відносин, та змістовна, що представляє концепцію правового забезпечення, орієнтовану на визначення цілей, завдань, принципів, і напрямів регулювання цього типу безпеки.

У рамках концепції правового забезпечення міжнародної економічної безпеки, за Дж. Хакером (2013), основною метою є розробка вдосконалених правових механізмів для ефективного регулювання глобальних економічних інтересів. Це включає створення відповідної правової бази, підвищення якості регулювання, а також своєчасне виявлення та усунення прогалин у законодавстві, щоб забезпечити економічну безпеку на міжнародному рівні. [10].

Таким чином, сучасні реалії вимагають розробки концепції правового забезпечення міжнародної економічної безпеки з урахуванням необхідності відображення в ній наступних концептів нової науково обґрунтованої парадигми захисту глобальних економічних інтересів:

- базових положень теорії захисту глобальних економічних інтересів, їх суттєвих ознак як об'єкт захисту, а також правової характеристики сучасних загроз даним інтересам, оцінки їхньої реальності (відмінності від ризиків та викликів);

- структури (основних елементів) механізму захисту глобальних економічних інтересів, застосування якого дозволить адекватно протидіяти на основі застосування ризикорієнтованого підходу реальним та потенційним загрозам з урахуванням особливостей різних видів захисту;



- специфіки організації (системно-структурної побудови) діяльності щодо захисту глобальних економічних інтересів з конкретизацією компетенції всіх суб'єктів захисту та визначенням напрямів підвищення ефективності їх взаємодії на внутрішньодержавному та міждержавному рівнях;
- змісту та структури базового та інших правових режимів захисту глобальних економічних інтересів з визначенням правових та організаційних аспектів діяльності суб'єктів захисту у межах окремих видів даних режимів;
- особливостей міжнародно-правового захисту глобальних економічних інтересів з урахуванням досвіду зарубіжних держав та визначення підходів до вирішення проблеми їхнього захисту в рамках існуючих інтеграційних утворень;
- комплексних рекомендацій (пропозицій) щодо організації ефективного захисту на основі формування оптимальної стратегії захисту глобальних економічних інтересів.

Структурні елементи правовідносин у сфері міжнародної економічної безпеки включають: регуляторні цілі забезпечення сталого розвитку та стимулювання світового ринку; суб'єкти, що охоплюють інститути ООН, державні органи, підприємства та особи; об'єкт регулювання, який стосується публічних і приватних економічних відносин; джерела, що включають національне та міжнародне право; методи регулювання через публічно-приватні механізми та створення технічних стандартів; і глобальна просторова сфера дії.

Висновки. Кожна країна сформувала власну концепцію економічної безпеки, усвідомила унікальність проблем власної економічної системи та вжила дієвих заходів щодо подолання негативних тенденцій за допомогою державного регулювання. Нині забезпечення економічної безпеки має стати основним напрямком зовнішньої політики моєї країни. Якщо ми розглядаємо можливість впровадження міжнародного досвіду публічного менеджменту для забезпечення економічної безпеки Української держави, то варто пам'ятати, що цей процес надто трудомісткий. Тобто, Україна не може скопіювати усю систему правового забезпечення економічної безпеки провідних країн світу, а має враховувати певні окремі елементи при побудові власної концепції та створенні власної ефективної моделі для досягнення ефективності економічної безпеки.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу міжнародного правового регулювання на економічну безпеку України, аналізуючи ефективність застосування глобальних стандартів та розробляючи рекомендації щодо їх адаптації в національному контексті.

Список використаних джерел:

1. Бутенко В. М. Забезпечення економічної безпеки України в умовах міжнародної інтеграції. *Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2013. С. 78-82.
2. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії : аналіт. доп. / Я. Б. Базилук, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцовський та ін. Київ : НІСД, 2017. 320 с.
3. Костицький В.В. Інформаційна війна проти України – виклик світовому порядку. URL: <http://oksamyt.org/2015/02/02/0202201511> (дата звернення: 10.01.2025).
4. Московець В. І. Економічна безпека і роль держави в забезпеченні інтеграції у світове господарство. *Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2013. С. 54-57.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 16.01.2025 р.).
6. Савицька Т. М. Корупція та національна безпека. Матеріали XVII Міжнародної конференції «Політ. Сучасні проблеми науки», 2017. Київ, 2017. С. 330–332.
7. Шаптала С. М. Щодо вдосконалення державно-правового забезпечення економічної безпеки України в умовах реформування суспільства. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 134-140.



8. Buzan People, States and Fear. People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Ed. Cartier, Chişinău, Central Bank of Latvia annual report of 2013 URL: http://www.lb.lt/lithuanian_economic_review_may_2014 (дата звернення: 16.01.2025 р.).
9. Coats D. R. Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community. Washington, DC, USA. 2017.
10. Hacker J. Economic Security Index available at URL: http://www.economicsecurityindex.org/?p=esi_implications. 2013. (дата звернення: 16.01.2025 р.).
11. Newson, Robert A. Counter-Unconventional Warfare Is the Way of the Future. How Can We Get There? URL: <https://smallwarsjournal.com/blog/counter-unconventional-warfare-is-the-way-of-the-future-how-can-we-get-there> (дата звернення: 16.01.2025 р.).
12. Security Strategy for Society. URL: <https://turvallisuuskomitea.-fi/en/security-strategy-for-society> (дата звернення: 16.01.2025 р.).

